

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Kirjastot osana kulttuuri- hyvinvoinnin monialaista työkenttää

Hanna Kleemola

Kuka olen ja mitä teen?

- Hanna Kleemola, väitöskirjatutkija, Jyväskylän yliopisto
humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
kirjoittamisen tutkimus
väitös: sanataidetoiminta Suomen ja muiden Pohjoismaiden kirjastoissa
tutkimuskysymys: miten kirjastojen sanataidetoiminta voi edistää hyvinvointia, ehkäistä syrjäytymistä ja vahvistaa osallisuutta?
- toimittaja, kirjastoalan ammattilainen, sanataideohjaaja
- projektipäällikkö Kulttuurisote-hankkeissa (2018–2020), hankkeiden tavoitteena oli juurruttaa taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen

Teemat

- Käsitteet: kulttuurihyvinvointi ja sanataide
- WHO:n laaja katsaus taiteen vaikutuksista
- Sanataidetoiminnan vahvistuminen kirjastoissa
- Lait, strategiat, ohjelmat, monialainen yhteistyö
- Ikäystävällisempi kirjasto -hanke, Helsingin kaupunginkirjasto
- Seniorisanataide ja muistelutyö

Kulttuurihyvinvointi

- Kulttuurihyvinvointi viittaa kokemukseen siitä, että kulttuuri ja taide lisäävät hyvinvointia. Kulttuurihyvinvoinnin ytimessä on ihmisen merkityksellinen toiminta taiteen ja kulttuurin parissa, joka sisältää myös arjen kulttuurisuuden.
- Kulttuuri ja sen hyvinvointia tukevat vaikutukset läpäisevät ihmisen elämänkaaren. Taide ja kulttuuri ovat osa hyvää elämänlaatua ja elinikäistä oppimista: ihminen on kokija ja toimija, jolla on kulttuurisia tarpeita ja oikeuksia.
- Kulttuuristen tarpeiden täyttyminen ja oikeuksien toteutuminen on kulttuurihyvinvointia. Jokainen on kulttuurinen, luova, itseään ilmaiseva ja kommunikoi olento riippumatta iästä, voinnista tai elinolosuhteista.

Taikusydan, kulttuurihyvinvoinnin valtakunnallinen yhteyspiste ja yhteistyöverkosto

Sanataide

- Taide joka käyttää ilmaisuvälineenään kieltä, vars. kaunokirjallisuus ja puhetaito.
Kielitoimiston sanakirja
- Sanataide on luovaa kielen käyttämistä, joka syventää kielellisiä taitoja ja ilmaisun ja ajattelun taitoja sekä kasvattaa taiteilijuutta. Opetus perustuu monilukutaitoon. Opiskelussa korostuvat yhteisöllisyys, kokemuksellinen oppiminen, toiminnallisuus, ilmiölähtöisyys ja monitaiteisuus.
Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2017
- Ytimekkäin tuntemani määritelmä sanataiteesta on:
”Sanataide on luovaa kielellistä ilmaisua.”
Pia Krutsin, sanataidekasvattaja

WHO:n katsaus taiteen vaikutuksista

Taiteen vaikutuksista terveyteen on yhä enemmän tietoa. WHO:n katsaus vuodelta 2019 kattaa yli 3000 tutkimusta.

Daisy Fancourt & Saoirse Finn:

What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being?

A scoping review

Health Evidence Network synthesis report, No. 67

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK553773/?report=classic>

Sanataiteen vaikutukset esiin

Tarinoiden kirjoittamisella, laululyriikoiden laatimisella ja blogikirjoittamisella sekä esimerkiksi runojen ja romaanien lukemisella on hyvinvointia edistäviä vaikutuksia.

Sanataide voi antaa sairastuneille apua, toivoa ja selviytymiskeinoja. Sanataiteesta voivat hyötyä esimerkiksi hiv-potilaat, syöpää sairastavat ja mielenterveyden oireista kärsivät.

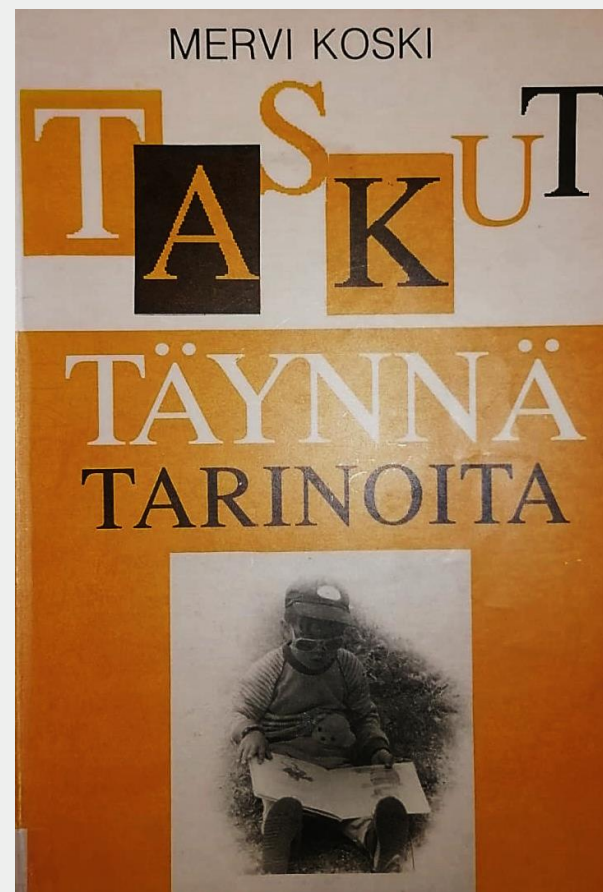
Sanataide voi tarjota työkaluja terveydenhuollon työntekijöille. Taide voi esimerkiksi poistaa stereotypioita ja leimoja.

Mervi Koski – Hämeenlinnan kirjaston kirjoittajakoulun perustaja

- Suomen kirjastoista päämäärätietoisen sanataideohjauksen uranuurtaja on Hämeenlinnan kaupunginkirjasto.
- Kirjaston kirjoittajakoulu perustettiin Mervi Kosken johdolla vuonna 1991. Vuonna 1992 se ryhtyi antamaan taiteen perusopetukseen kuuluvaa sanataideopetusta.
- Koski on kirjoittanut kirjoittajakoulun alkuvaiheista ja oppisisällöistä kirjan Taskut täynnä tarinoita (1994). Kirjan toinen kirjoittaja on kirjoittamisen opettaja Taija Tuominen.

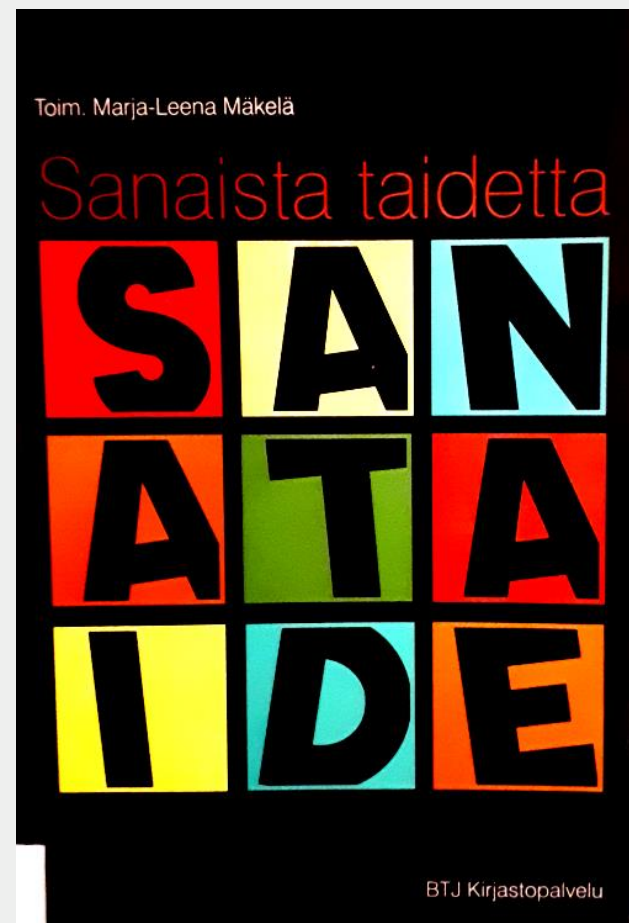

Marja-Leena Mäkelä

– kirjavinkkari ja sanataideohjaaja

- Marja-Leena Mäkelä on toiminut aktiivisesti kirjavinkkarina ja sanataideohjaajana.
- Mäkelän toimittamassa Sanaista taidetta -kirjassa (2005) on useiden sanataidealaa kehittäneiden ammattilaisten puheenvuoroja.
- Mäkelä kertoo kirjassa ottaneensa kirjoittamisen osaksi kirjastotyötä jo 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa.

Sanataidepajat, kirjailijavierailut ja vinkkaus osana hankkeita

- Kirjallisuuden projektit kirjastoissa -kirjan (2012) kirjoittanut kirjastonhoitaja Sini Kiuas on huomannut, että kirjastojen hankkeissa toistuu usein sanataidepajan, kirjailijavierailun ja kirjavinkkauksen yhdistelmä.
- Kiuas uskoo, että oma tekeminen auttaa osallistujia arvostamaan kirjallisuutta ja että luovasta tekemisestä on tullut pysyvä osa kirjastohankkeita.

Laura Hokkanen: Sosiaalinen kirjasto

Sosiaalinen kirjasto on

- yhteisöllisyyttä, sosiaalisuutta, kohtaamista ja avointa dialogia korostava olohuonemainen tila
- työmuoto, jossa palveluja viedään kirjaston ulkopuolisiin tiloihin ja osallistetaan niitä, jotka eivät tavoita kirjastoa
- työn laajentumista esimerkiksi kulttuurituottajiin, opettajiin, nuorisotyöntekijöihin, yhteisöpedagogeihin ja sosiaalialan ammattilaisiin

Lait, strategiat, ohjelmat ja monialainen yhteistyö

- Agenda 2030 – kestävä kehitys (YK)
- Kuntien kulttuuritoimintalaki
- Kirjastolaki
- Yleisten kirjastojen neuvoston suuntaviivat vuosille 2021–2025
- Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025
- Kansallisen ikäohjelman (2021–2023) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet
- Opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön suunnitelmallinen yhteistyö

Agenda 2030 – kestävä kehitys (YK)

KESTÄVÄN KEHITYKSEN TAVOITTEET

17 TAVOITETTA MAAILMAN MUUTTAMISEKSI

Kuntien kulttuuritoimintalaki

Lain tavoitteena on mm.

- tukea mahdollisuuksia luovaan ilmaisuun sekä kulttuurin ja taiteen tekemiseen ja kokemiseen
- edistää yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja osallistumista kulttuuriin, taiteeseen ja sivistykseen
- vahvistaa hyvinvointia, terveyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kulttuurin ja taiteen keinoin.

Kunnissa tulee tehdä yhteistyötä eri toimialojen välillä ja edistää lain tavoitteiden mukaista toimintaa yhteistyössä muiden kuntien, viranomaisten ja maakuntien sekä kulttuuri- ja taidealan ja muiden toimialojen toimijoiden kanssa.

Kirjastolaki

- Laissa nousevat yhteisöllisyys ja laaja yhteistyö.
- Kirjastojen yhteistyötahoja ovat mm. opetus-, kulttuuri-, nuoriso- sekä sosiaali- ja terveysalan toimijat.

Yleisten kirjastojen neuvoston suuntaviivat vuosille 2021–2025

- Suuntaviivoissa näkyvät kirjastojen yhteiskunnallisen roolin vahvistuminen, yhteistyö, moniammatillisuus ja verkostoituminen.

Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025

- Kulttuurin sosiaaliset vaikutukset liittyvät muun muassa terveyteen ja hyvinvointiin sekä yhteisöllisen toiminnan vahvistumiseen.
- Moniammatillinen palvelutoiminta ja hallinnonalojen välinen yhteistyö korostuvat.

Kansallisen ikäohjelman (2021–2023) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet

- Hankkeiden päätavoitteena on ollut laatia suositus ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalvelujen Suomen mallista ja laadusta.
- Painopisteinä on muun muassa ikääntyvien parantunut työkyky ja työurien pidentyminen sekä iäkkäiden toimintakyky.
- Erityisiä kohderyhmiä ovat syrjäytymisvaarassa olevat ikäihmiset ja vähävaraiset ikäihmiset.
- Tavoitteina on muun muassa juurruttaa kulttuurihyvinvointityö hyvinvointialueiden, kuntien ja taidetoimijoiden yhdyspintatyöksi sekä mallintaa etsivän kulttuurisen vanhustoiminnan toimintamalli, jossa ikäihmisten palvelut sisältävät taidetta ja kulttuuria.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön suunnitelmallinen yhteistyö

- Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma (Taiku) 2010–2014
- Terveyttä ja hyvinvointia edistävä taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmä (Taiku2) 2016–2019
- Kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä (Taiku3) 2020–2023
- Kulttuuri ja taide hyvinvoinnin edistäjinä sosiaali- ja terveydenhuollossa, työelämässä ja koulutuksessa -raportti ja jatkotoimenpide-ehdotukset
- Suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa
- Tule luo taide: Taiteen prosenttiperiaatteen laajentamisen kärkihankkeen loppuraportti

Kirjastojen sanataidehankkeita

Aluehallintoviraston rahoittamia kehityshankkeita

- Kirjat kuplimaan – vinkistä sarjakuvaksi
- Kylien tarinatuvat
- Sanojen taikaa : sanataidetta lähikirjastoissa
- Poikien luku- ja kirjoituspaja
- Tunne hahmosi, tunne sanasi!
- Interaktiiviset tarinat
- Piirtäen ja räpäten
- Tarinoita ja tekniikkaa – kehitysvammaisten työpajat
- Sanoissa koko maailma
- Sanataidetta taaperoille
- Runot, riimit ja räppi
- Sanataide houkuttaa lukemaan, tekemään ja innostumaan
- Runonrustaajat : runotyöpaja 1–2-luokkalaisille
- Lukutaidolla selviytyjäksi : tarina-kuvataidepaja
- Korva kuulolle ja kynä käteen
- **Sanataidetta ja hyvinvointia kirjastosta**
- **VOIMA/SANA – kulttuurihyvinvointia ja sanataidetta haavoittuvassa asemassa oleville nuorille**
- **Ikäystävällisempi kirjasto**

Sanataidetta ja hyvinvointia kirjastosta

VOIMA/SANA-hanke

Rovaniemen kaupunginkirjaston nuorille suuntaamassa VOIMA/SANA-hankkeessa vahvistettiin sanataiteen ja kirjallisuuskasvatuksen menetelmien avulla kulttuurihyvinvointia, ehkäistiin syrjäytymistä, aktivoitiin kirjallista luovuutta, tuettiin tekstitaitoja ja kannustettiin itseilmaisuun.

Hanki toimi verkostomaisesti nuorisotyötä tekevien tahojen kanssa. Moniammatillisella yhteistyöllä kehitettiin kirjaston, sosiaalityön ja nuorisotyön rajapintoja. Kirjaston yhteistyökumppaneita olivat muun muassa nuorisopalvelut, nuorten työpajatoimintaa järjestävät tahot sekä nuoriso- ja mielenterveystyötä tekevät yhdistykset.

Rovaniemelle perustettiin hankkeen päätyttyä monialainen sanataiteen ja lukutaitotyön yhteistyöverkosto.

Sanoissa koko maailma -hanke

Kuopion kaupunginkirjaston hankkeen tavoitteena oli tukea nuorten monilukutaitoa, edistää osallisuutta ja ehkäistä syrjäytymistä. Hanketoimijat kehittivät keinoja houkutella vähän lukevia nuoria aikuisia kirjaston palvelujen pariin.

Kirjaston yhteistyökumppaneina hankkeessa olivat Sanataidekoulu Aapeli, rap-artisti Niko Nova sekä koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten aikuisten valmennuspalveluja tuottava Diakonissalaitoksen Vamos-toiminta.

Hanke kartutti kirjastotyöntekijöiden osaamista ja vahvisti yhteistyötaitoja nuorten aikuisten kohtaamiseen. Kirjastohenkilökunnalla oli mahdollisuus ottaa haltuun sanataiteen menetelmiä osallistumalla sanataidepajoihin.

Ikäystävällisempi kirjasto -hanke toi sanataidetta ikäihmisille

Helsingin kaupungin Ikäystävällisempi kirjasto -hanke toi sanataidetta ikäihmisille. Toimintaa järjestettiin kaupungin palvelutaloissa marras- ja joulukuussa 2022. Ohjaajina toimi kolme residenssirunoilijaa. Toimintaan osallistui sekä kotona että palvelukeskuksissa asuvia ikäihmisiä.

Ryhmätoiminta sisälsi sekä suullisia että kirjallisia sanataidetehtäviä. Pääpaino oli suullisessa ilmaisussa, jolloin osallistujat päätyivät usein keskustelemaan ja muistelemaan.

Kirjoittaminen oli vähäistä etenkin niissä ryhmissä, joissa oli huonokuntoisia ikäihmisiä. Suunnitelmat joustivat tarpeen mukaan, ja sisällöt muotoutuivat osallistujien kunnon ja jaksamisen mukaan.

Residenssirunoilijat antoivat myös henkilökohtaista ohjausta.

Residenssirunoilijat juurruttivat sanataidetoimintaa palvelutaloihin

Sektorialojen rajat ylittänyt hanke juurrutti taidelähtöistä toimintaa palvelutalojen arkeen ja jakoi oppeja palvelukeskuksissa työskenteleville sosiaaliohjaajille. Residenssirunoilijat luennoivat sosiaaliohjaajille sanataidemenetelmien hyödyntämisestä ikäihmisten kanssa työskennellessä. Ohjaajat saivat haltuunsa sanataiteen menetelmiä myös silloin, kun he olivat läsnä residenssirunoilijoiden pitämässä sanataidetuokioissa. Näin sanataidetoimintaan saatiin jatkuvuutta hankkeen päätyttyä.

Sanataidetoiminta antoi sosiaalialan työntekijöille mahdollisuuksia tutustua asiakkaisiin uudella tavalla ja saada tietoa, joka ei muutoin ehkä nousisi esiin.

Helsingissä on vuosien ajan edistetty monialaista yhteistyötä iäkkäiden hyvinvoinnin vahvistamiseksi. Liikkuvat-verkosto koostuu liikunnan, kulttuurin ja vapaaehtoistoiminnan ammattilaisista ja vapaaehtoisista. Verkostossa on mukana muun muassa kirjaston työntekijöitä. Sektorirajoja ylittävä verkosto parantaa ikääntyneiden palveluiden saavutettavuutta ja monipuolisuutta.

Matalan kynnyksen toiminta sopi laajalle osallistujakunnalle

Matalan kynnyksen runotoiminta oli tarkoitettu laajalle osallistujakunnalle. Luova toiminta ilahdutti sekä hyväkuntoisia että esimerkiksi muistisairaita.

Sanataidetoiminta tarjosi ikäihmisille merkityksellistä tekemistä, onnistumisen iloa ja yhteisöllisyyden kokemuksia.

Toiminta sopi sekä niille, jotka eivät olleet aiemmin olleet juurikaan sanataiteen kanssa tekemisissä, että niille, jotka olivat innostuneita kirjoittamisesta ja lukemisesta. Esimerkiksi työelämässä tekstien parissa toimineille oli tärkeää päästä keskustelemaan kirjallisuuteen perehtyneen ihmisen kanssa.

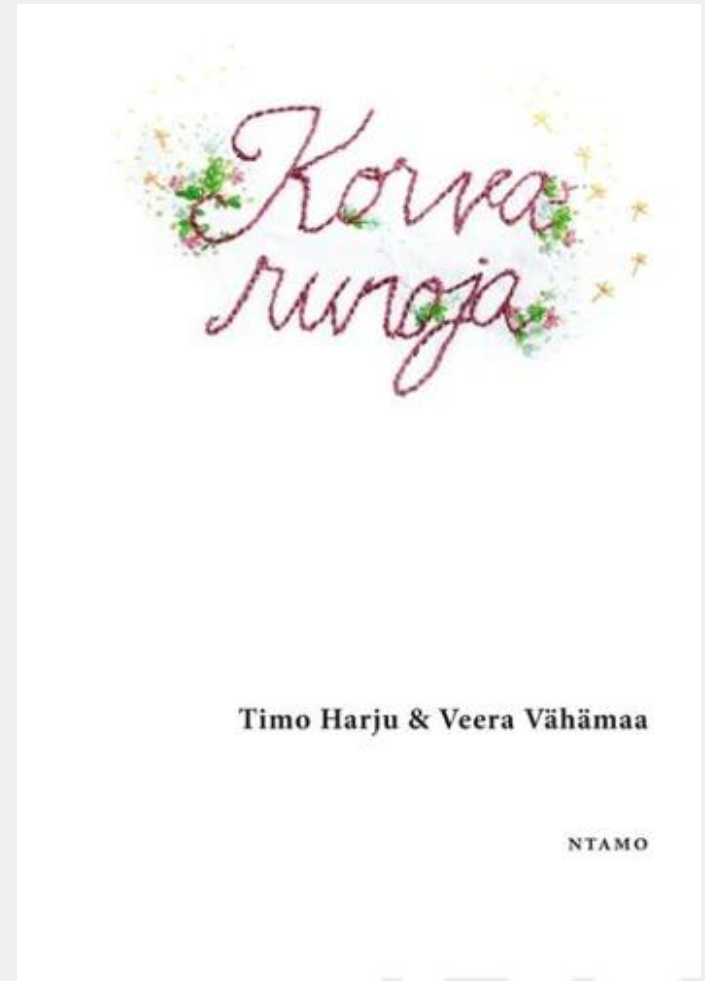
Residenssirunoilijoille vuoropuhelu sosiaalialan ammattilaisten kanssa antoi perustietoa kohderyhmästä sekä tukea toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen.

Korvaruno

Korvaruno on runonkirjoittamisen metodi, joka perustuu vuorovaikutukselle: toinen puhuu ja toinen kokoaa kuulemistaan sanoista runon. Korvarunon voi kirjoittaa esimerkiksi sanataideohjaajan tai sanataiteilijan kanssa kahden tai ryhmässä.

Sanataiteilija/sanataideohjaaja/sosiaaliohjaaja/terveydenhuollon ammattilainen kirjoittaa puhujan tai puhujien käyttämät kiinnostavat ilmaisut ja ajatukset ja esittää tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Lopuksi hän tiivistää ja muotoilee puheen runoksi. Kun runo on valmis, hän lukee sen ääneen. Olennaista on runon rakentuminen puhujien omalle äänelle ja ilmaisulle.

Timo Harju & Veera Vähämaa

NTAMO

Aika aikaa

Lyhyt matka pitkä aika

liian aikaisin

aika ei ole mulle koskaan avautunut

tunnin sain odotella

täsmällisesti olin tulevinani, mutta mulla on taipumusta tähän,

tulla liian aikaisin

retkiä milloin mihinkin, museoihin, eri kaupunkeihin

joulumarkkinoille Halikkoon

esitys on tulossa, ulkoa pitäisi opetella

tytär väittelee selkokielestä ja minä lausun selkorunoja

puolison joululahja parikymmentä vuotta myöhässä

on jo kirjailtava kukkaset jos aikoo

Seniorisanataidetta ja muistelutyön menetelmiä

- Outi Lähteenlahti: Muisteluni mukaan. Seniorisanataiteen menetelmiä ja mahdollisuuksia. Teoksessa *Sanataidetta on! Työtavat, tekijät ja teoria* (2018)
”Seniorisanataide on luovaa muistelua ja taidetoimintaa, jonka tavoitteena on rohkaista luovaan tarinankerrontaan, kokeilla erilaisia tapoja herätellä muistoja sekä ilmaista niitä yhdessä muiden kanssa. Jokaisella on oma tarinansa kerrottavana.”
- Leonie Hohenthal-Antin: *Muistot näkyväksi – muistotyön menetelmiä ja merkityksiä*. PS-Kustannus (2012)

Muistelutyö: Muistat sie -muistelulaukut 1930–1960-lukujen elämää, Vaara-kirjastot

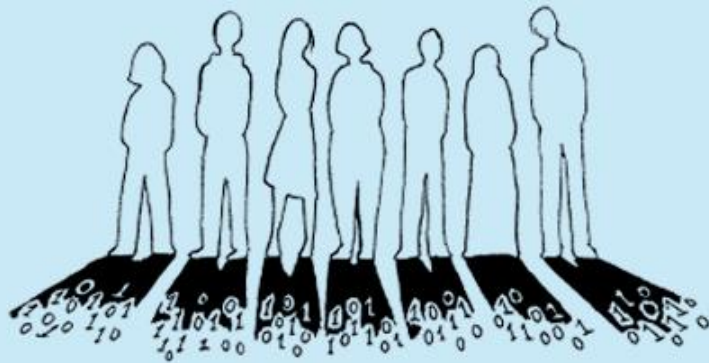

- posti ja lehdet
- puhelin, radio, televisio
- arjen kädentaidot
- pula-aika
- saunominen
- koulunkäynti
- leikkejä ja leluja

<https://vaara.finna.fi/Content/teemalaukut>

Euroopan sosiaalirahasto (ESR) kirjastopalvelujen kehittämisen tukena

**Näkymättömät
Nuorten digitarinat -hanke**
2015–2018

**Lukemattomat
mahdollisuudet -hanke**
2018–2021

Valmiuksia nuorten kohtaamiseen

- Jyväskylän yliopiston ja Turun ja Seinäjoen ammattikorkeakoulujen totuttamissa hankkeissa annettiin kirjastolaisille valmiuksia heikosti lukevien ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten kohtaamiseen.
- Hankkeet verkostoivat kirjastoammattilaisia ja rohkaisivat kirjastolaisia osallistamaan nuoria yhteiskunnan toimintaan.
- Kirjastoissa ei tunneta niitä nuorisoryhmiä, jotka eivät käytä kirjastoa. Hankkeissa linkkeinä nuorten ja kirjastojen välillä olivat nuorisotoimijat.
- Kirjastolaiset tavoittivat osallistujia kohtaamispaikoissa, sosiaalisen kuntoutuksen ryhmissä, työllisyyspalveluissa ja oppilaitoksissa. Ennen nuorten tapaamista kirjastolaiset tutustuivat ryhmän kanssa työskenteleeviin ammattilaisiin.
- Nuorille suunnattu toiminta pohjautui osallistujien mielenkiinnon kohteisiin. Toiminnassa hyödynnettiin sanataidelähtöisiä menetelmiä.

Pitäisikö seuraava laaja sanataiteen monialainen kehittämishanke suunnata ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin vahvistamiseen?

Sanataidetta on!

Työtavat, tekijät ja teoria (2018)

Artikkeleista koostuvan
kirjan ovat toimittaneet
Nora Ekström,
Emma Puikkonen
ja Karoliina Suoniemi

Kirjan talo 2018

Sanataidetta on enemmän! Sanataide hyvinvointia rakentamassa (2023)

Toukokuussa julkaistavan
kirjan ovat toimittaneet
Hanna Dufva,
Minka Salmirinne,
Jenni Turunlahti ja
Jasmine Westerlund

Kita 2023

Kiitos!

Hanna Kleemola

Jyväskylän yliopisto

hanna.h-k.kleemola@student.jyu.fi